

In stille harmonie

Het zestiende-eeuwse kartuizer drieluik terug in Utrecht

Centraal Museum Utrecht, 2011

Voorwoord

Het verheugt de Stichting Van Baaren Museum zeer dat het anonieme *Drieluik met het Laatste Avondmaal* uit ca. 1521 voor Utrecht behouden is en weer getoond kan worden in het Centraal Museum te Utrecht. Het drieluik was vanaf 1948 in het museum te zien, maar werd in 2006 door de Nederlandse staat overgedragen aan de erven Goudstikker, familieleden van de in de Tweede Wereldoorlog omgekomen joodse kunsthandelaar Jacques Goudstikker. In 2010 kon de stichting het drieluik van hen verwerven en zij heeft het vervolgens in langdurig bruikleen gegeven aan het Centraal Museum. Dit belangwekkende schilderij, dat in opdracht van de Utrechtse families Pauw en Zas werd vervaardigd voor een altaar in het kartuizerklooster Nieuwlicht, is nu definitief terug in Utrecht.

De Stichting Van Baaren Museum (1956) beheert een omvangrijke door de Utrechters Lambertus (1888-1964) en Josephina (1890-1959) van Baaren verzamelde kunstcollectie (392 stuks). Ook deze collectie bevindt zich als langdurig bruikleen in het Centraal Museum. De totale collectie is beschreven in het eerste deel van *De verzamelingen van het Centraal Museum Utrecht. De collectie Van Baaren* (1995). Een selectie wordt permanent tentoongesteld in de Van Baarenzaal van het museum.

De Stichting Van Baaren Museum dankt de heer Edwin Jacobs en mevrouw Liesbeth M. Helmus voor hun inzet en enthousiasme en verder allen die hebben bijgedragen aan de uiteindelijke verwerving van dit voor Utrecht unieke drieluik.

Ing. W.F. Coenen

Voorzitter Stichting Van Baaren Museum, Utrecht

1 Het wapen van Pauw is ook afgebeeld op de binnenzijde van het Rechterluik van een drieluik met de portretten van Lambert Snoy (?-1529) en Emmerentiana Snoy-Pauw (1510-1550), ca. 1530. Paneel, 146,1 x 80,2 cm. Centraal Museum, Utrecht. Op de achterzijde van het drieluik bevinden zich etiketten waarvan een

met het opschrift: 'Collectie Goudstikker Amsterdam, Herengracht 458, no. 1503' en een tweede van de Stichting Nederlands Kunstbezit met: 'Eigenaar: J. Goudstikker, voorstelling: Avondmaal, materiaal: paneel, inventarisnr. 82[...]'

2 In 1578 werden soldaten in het klooster gelegerd om te

Drieluik met het Laatste Avondmaal, stichters met heiligen en op de buitenzijden van de luiken de heilige Nicolaas en de heilige Catharina ca. 1521

Anoniem Noord-Nederlands

Paneel, 149,5 x 96,5 cm (middenpaneel), 149,5 x 39 cm (dagmaat zijluiken); 165 x 109,2 cm (middenpaneel met lijst), 164,5 x 54 cm (linkerluik met lijst) en 164,2 x 53,6 cm (rechterluik met lijst)

OPSCHRIFTEN EN MERKTEKENS

Rechtsboven op het middenpaneel: twee wapenschilden van de families Pauw (links) en Zas (rechts)¹

HERKOMST

Kartuizerklooster Nieuwlicht, Bloemendaal (Utrecht) (1521-1578?);² kunsthandel J. Goudstikker, Amsterdam (1925-1939); naar Duitsland verkocht (1940-1945); recuperatie Stichting Nederlands Kunstbezit, Amsterdam/Den Haag (1945-1946); vanaf 1952 onder beheer van de Dienst voor 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, Den Haag (sinds 1997 Instituut Collectie Nederland); bruikleen ICN, Rijswijk (1948-2006) (bruikleen aan het Centraal Museum, Utrecht 1948-2006); collectie erven J. Goudstikker (2006-2010); Christie's Londen 5 juli 2007, cat. nr. 35, pp. 106-114, met afb. (niet verkocht); aankoop Stichting Van Baaren Museum, Utrecht (2010); bruikleen Stichting Van Baaren Museum, Utrecht, 2010 (inv. nr. 31199)

BESCHRIJVING EN ICONOGRAFIE

De voorstellingen op het middenpaneel en de binnenluiken vinden alle plaats in een doorlopende open loggia met tal van Renaissance motieven en een stenen vloer, bestaande uit met geometrische vakken gekleurde tegels. Op het linker deel van het middenpaneel is nog een aantal ruimtes te zien die zich achter de grote, open voorhal bevinden. Open boogvensters met gotische driepassen geven zicht op een weids landschap met in de verte rotspartijen. De bogen op de luiken zijn versierd met festoenen, vastgemaakt in de top onder een beeld

voorkomen dat het gebouw zou worden ingenomen door de Spanjaarden. In de jaren die volgden werd het klooster gesloopt. Het drieluik zal dus rond die tijd in veiligheid zijn gebracht. Zie R. van Luttervelt, 'Twee Utrechtsche primitieven (Johannes van Huemen?)', *Oud-Holland* 62 (1947), pp. 119-120.

van een staande figuur met een beker in de hand en ter weerszijden vastgehouden door kleine figuurtjes die op de kapitelen staan. Op de middelste zuil van het boogvenster op het middenpaneel staat onder een baldakijn een stenen beeld van Mozes met de tafelen der wet. Mozes is een oudtestamentische figuur die bij uitstek fungeert als prefiguratie van Christus. Als het drieluik gesloten was waren de heiligen Nicolaas en Catharina te zien in een heuvelachtig landschap met opnieuw grote rotsformaties in de verte. Het landschap loopt over beide panelen door en vormt dus een geheel.

Op het middenpaneel is het Laatste Avondmaal afgebeeld. Christus en de twaalf apostelen bevinden zich rond een vierkante tafel. Het is het moment voor Christus' gevangenneming, als hij aankondigt dat een van de twaalf hem zal verraden. Bij voorstellingen van het Laatste Avondmaal werd gekozen voor de uitbeelding van de instelling van de eucharistie (door het consacreren van het brood en de wijn), of voor de aankondiging van het Judasverraad. Christus, met zijn lieveling Johannes de Evangelist aan zijn borst, reikt naar het lam op het bord dat voor hem op tafel staat. Tussen de duim en wijsvinger van zijn rechterhand houdt hij de hostie. Judas zit recht tegenover Christus. De bundel met geld in zijn linkerhand duidt op zijn functie als kas-beheerder en verwijst bovendien naar de zilverlingen die hij ontving voor zijn verraad. Dat is mogelijk de gebeurtenis die in de verste doorgang links achter is weergegeven. De lange figuur met rood haar is in dat geval Judas die de avond voor het Laatste Avondmaal de joodse hogepriesters ontmoet. Links van de tafel is het voorval van de voetwassing door Christus uitbeeld, een gebeurtenis die tijdens de maaltijd plaatsvond (Johannes 13:4-17). Toen Petrus aan de beurt was, protesteerde deze. Johannes is bij de scène de belangrijkste toeschouwer. De drie gebeurtenissen zijn aldus van links naar rechts in chronologische volgorde weergegeven.

Op de binnenzijden van de zijluiken zijn, voor een goud brokaten doek, de stichters afgebeeld met een aantal heiligen. Ze werden door de conservator van het Amsterdamse Rijksmuseum R. van Luttervelt geïdentificeerd aan de hand van de twee wapenschilden die op het middenpaneel door de putto worden gepresenteerd als toebehorend aan de families Pauw en Zas.³ Deze waren met elkaar verbonden door het huwelijk van Ghijsbertus Pauw en Adriana Zas. Op het linkerluik zijn hun zonen Jacobus (1494/95-1545) en Vincentius Pauw (?-1538) afgebeeld, samen met hun neef Petrus Zas (?-1540), de zoon van hun moeders broer Gerrit (?-1546). Op het rechterluik is waarschijnlijk hun tante Digna Zas voorgesteld, de zus van hun moeder. Allen hadden een band met het kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht.⁴

Jacobus Pauw had in 1520 zijn kartuizerkleding ontvangen en werd in 1521, een jaar na zijn noviciaat, convers (lekenbroeder). Hij moet daarom de meest linker man zijn, die gekleed is als een novice: een kovel tot boven zijn knieën, met aan de voorzijde een halfronde begrenzing. Als convers zou hij een tonsuur (een geschoren kruin) hebben gehad.⁵ Vóór hem knielen zijn broer en zijn neef, maar het blijft onzeker wie wie is.⁶ Vincentius was monnik in Nieuwlicht en vervolgens in Kampen waar hij in 1538 stierf. Petrus Zas trad op 25 oktober 1512 in de orde en was van 1525 tot aan zijn dood in 1540 prior

afb. 1
Anoniem Noord-Nederlands,
*Drieluik met het Laatste
Avondmaal*, ca. 1521. Detail en
IRR van het linker binnenluik
(IRR © Prof. Dr. Van Asperen
de Boer/Stichting RKD, digitale
montage © Stichting RKD)

3 Van Luttervelt 1947 (noot 2), p. 108.

4 Zie Van Luttervelt 1947 (noot 2), pp. 109-112.

5 H.J.J. Scholtens, 'Kunstwerken in het Utrechtse Kartuizerklooster. Nogmaals: De klooster-kerk van Nieuwlicht en het drieluik van de H.H. Martelaren (1521)', *Oud-Holland* 67 (1952), pp. 158-159.

6 Scholtens 1952 (noot 5), pp. 158-159, duidt gezien de overeenkomsten in de gelaats-trekken de linker als Vincentius en de ander als Petrus.

van het klooster.⁷ De heiligen achter hen zijn Laurentius of, en dat is waarschijnlijker, Vincentius van Zaragoza en Sebastiaan. De laatste houdt de pijlen waarmee hij werd doorschoten in zijn linkerhand. De heilige links van hem wordt doorgaans geïdentificeerd als Laurentius. Net als Vincentius draagt hij een dalmatiek en beide heiligen werden geroosterd. Het is echter de vraag of het voorwerp in zijn hand, zoals wordt beweerd, onderdeel uitmaakt van een rooster. Een andere versie van Vincentius' marteldood is dat zijn lichaam met haken uit elkaar werd getrokken. Mogelijk is dat wat hij in zijn hand houdt: een ijzeren haak met twee scherpe punten.⁸ Op de achtergrond is Christus op de Olijfberg afgebeeld en het moment waarop hij door krijgsknechten wordt weggeleid.

De vrouw op het rechter binnenluik is waarschijnlijk Digna Zas, de tante van de drie mannen, die weliswaar niet in het klooster woonde, maar er zich blijkbaar wel zo mee verbonden voelde, dat zij het convent een aanzienlijke hoeveelheid geld schonk. Bovendien werd zij in Nieuwlicht begraven. Vóór haar dood legde zij vast dat op haar sterfdag jaarlijks wijn en vis beschikbaar zouden worden gesteld aan de kloosterlingen.⁹ De heiligen Joris en Johannes de Evangelist staan achter haar. Het zwaard in de linkerhand van de soldatenheilige Joris verwijst naar zijn onthoofding. Johannes' geloof werd op de proef gesteld doordat hij een beker met gif te drinken kreeg, waar twee anderen al door waren gestorven. De heilige overleefde het niet alleen, maar wekte ook de twee doden tot leven. In het berglandschap op de achtergrond is de kruisdraging afgebeeld met de heilige Veronica.

Op de buitenluiken zijn de heiligen Nicolaas (links) en Catharina van Alexandrië (rechts) afgebeeld. Sint Nicolaas is gekleed als bisschop. Achter hem bevindt zich een tobbe met drie naakte kinderen. Het verhaal gaat dat ze, vanwege hongersnood vermoord en gepekeld door hun vader, door de heilige tot leven werden gewekt. Catharina heeft ter identificatie een gebroken rad en zwaard bij zich. Het zijn haar twee martelwerktuigen. Het wiel met spaken waarop zij zou worden gemarteld, werd voordat het zover was vernietigd door bliksem. Met het zwaard werd zij uiteindelijk onthoofd. Vertrapt onder haar voeten met zijn scepter hoog in de lucht ligt Keizer Maxentius, de man die haar tot de dood veroordeelde.

De stichters waren zoals gezegd allen verbonden met het in 1393 gestichte kartuizerklooster Nieuwlicht en het drieluik zal dan ook voor een altaar in dit klooster zijn vervaardigd. Het klooster, dat even ten noorden van Utrecht aan de Vecht lag, was omstreeks 1500 een bloeiende gemeenschap met rond de 15 monniken, van wie een aantal afkomstig was uit voorname families. De vader van Vincentius en Jacobus, Ghijsbertus Pauw, was een belangrijk man in Utrecht. In 1469 was hij kameraar van de stad en in 1501 en 1519 lid van de raad. Toen zijn zoon Jacobus op 14 februari 1521 convers werd, schonk hij 600 gulden en 16 braspenningen aan het klooster. Het geld was afkomstig uit de nalatenschap van zijn moeder, Ariana Zas. In oktober van dat jaar maakte Ghijsbertus een testament en een paar maanden later overleed hij. Hij werd begraven bij het altaar van de Heilige Martelaren.¹⁰ Zijn zoon Jacobus schonk, eveneens in 1521, een som geld voor hetzelfde altaar en het lijkt daarom waarschijnlijk dat het

7 Zie H.J.J. Scholtens, 'De priors van het Kartuizer-klooster Nieuwlicht bij Utrecht', *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* 53 (1929), pp. 340-341.

8 L. Réau, *Iconographie de l'art chrétien*, 3 delen, Parijs 1955-1959, deel 3 (1959), p. 1326.

9 L. van Hasselt, 'Het Necrologium van het Kartuizerklooster Nieuwlicht of Bloemendaal buiten Utrecht', *Bijdragen en Mededelingen Historisch Genootschap Utrecht* 9 (1886), p. 163 en Van Luttervelt 1947 (noot 2), p. 110.

10 Van Hasselt 1886 (noot 9), p. 369, beschrijft de exacte plek van Ghijsbertus' graf: 'item anter altare Martyrum, sub sarcophago, sepultus est honestus vir Ghijsbertus Pauw, civis Trajectensis, pater confratrum notrorum Vincentiusii et Jacobusi Pauw, anno 1521, in profesto Symonis et Jude'. Zie ook Scholtens 1952 (noot 5), p. 159.

drieluik op dit altaar heeft gestaan.¹¹ Jacobus is daarom tot op heden aangewezen als de mogelijke opdrachtgever. Uit infraroodreflectografisch onderzoek van het linker binnenluik is echter gebleken dat er aanvankelijk niet drie mannelijke stichters in de compositie waren voorzien, maar slechts één. De middelste van de drie figuren is zeer precies, twee keer ondertekend. Hij is in zijn geheel naar onderen verplaatst. De twee mannen die hem flankeren (onder wie Jacobus), zijn niet ondertekend (afb. 1). Als deze interpretatie van de compositiewijziging klopt, dan moet worden getwijfeld aan de bestaande ideeën over Jacobus Pauw als opdrachtgever. Zijn neef Petrus Zas was al vicaris van het klooster en werd er in 1525 prior. Hij komt evengoed in aanmerking als besteller van het drieluik.¹² Het altaarstuk zou in dat geval in eerste instantie een Zas-project zijn geweest. Mogelijk heeft Jacobus zich in het project ingekocht en is hij daarom, samen met zijn broer Vincentius, toegevoegd. Uit archiefbronnen is bekend dat Jacobus bij zijn intrede een antependium voor het hoogaltaar schonk en nog een aantal andere kunstwerken. Als Petrus inderdaad de opdrachtgever is geweest, dan zou het *Drieluik met het Laatste Avondmaal* evengoed voor het hoogaltaar bedoeld kunnen zijn geweest. De keuze voor de afgebeelde heiligen op de luiken blijft vooralsnog onduidelijk.

TOESCHRIJVING EN DATERING

Het *Drieluik met het Laatste Avondmaal* werd in 1925 door J. Goudstikker op de markt gebracht als mogelijk geschilderd door Jacob Cornelisz van Oostsanen. Aan deze toeschrijving wordt al sinds 1946 geen geloof meer gehecht. De schilder van het drieluik, dat op basis van het feit dat Jacobus als novice is weergegeven rond 1521 wordt gedateerd, blijft vooralsnog een anonymus. Er is een tweetal namen van schilders bekend die verbonden waren aan het klooster: Jan van Huemen en Dirck Rutenberch, ook bekend als Dirck van Oudheusden. Rutenberchs zoon, Ghijsbert, was monnik in Nieuwlicht en werd er in 1539 begraven, onder een schilderij dat hij drie jaar eerder had voltooid. Ook Jan van Huemen vond er zijn laatste rustplaats. Zijn naam komt rond 1525 voor in de necrologie van het klooster. Van geen van beiden is werk overgeleverd dat met zekerheid kan worden toegeschreven.¹³

De Duitse kunsthistoricus H. Gerson legde een verband met het eveneens anonieme zijluik met de portretten van de familie Snoy, dat rond dezelfde periode werd vervaardigd.¹⁴ De op dat schilderij afgebeelde vrouw, Emmerentiana Snoy (1510-1550), was de zus van Jacobus en Vincentius Pauw. Dat beide werken in de omgeving van Utrecht zijn ontstaan, lijkt aannemelijk: in het geval van het Snoy-luik door de aanwezigheid van de Dom, in het geval van het drieluik vanwege de herkomst. Gerson voegde hier nog twee andere panelen aan toe, met voorstellingen van het Laatste Avondmaal en de voetwassing uit Museum Flehite te Amersfoort.¹⁵ Bij alle vier de schilderijen is sprake van een drukke decoratie, verloren profiel van de figuren en bijna rusteloze beweging van de handen en voeten. De perspectivische studie en classicistische motieven zoals de putti die de guirlandes ophouden, wijzen op invloed van de schilderkunst van de Italiaanse Renaissance, terwijl de focus op de textuur en val van de draperieën en

11 In de kroniek van de Utrechtse kartuizer Ghijsbert Rutenberch, de zogenaamde *Chronicon Carusiae Utrejectinae*, stond beschreven dat Jacobus Pauw op 6 februari 1520 het kartuizerkleed ontving en vlak voor zijn professie als convers die in februari 1521 plaatsvond, geld schonk voor het altaar van de Heilige Martelaren. De kroniek is thans verloren, maar bovenstaande informatie is ontleend uit aantekeningen van de Brusselse kartuizer monnik Pieter de Wal (?-1648). Koninklijke Bibliotheek Brussel, afdeling handschriften, De Wal, II, 65, 1545; H.J.J. Scholtens, 'Iets over de bouwgeschiedenis en het kunstbezit van de Chartreuse te Utrecht', *Jaarboekje van "Oud-Utrecht"* (1953), pp. 56-57.

12 Zie noot 7.

13 Van Luttervelt 1947 (noot 2), pp. 118-119 en Scholtens 1952 (noot 5), pp. 165-166.

14 Zie noot 1 en H. Gerson, 'Een Utrechts schilderij uit de 16^e eeuw', *Kunsthistorische Mededelingen van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie 's-Gravenhage* 4 (1949), pp. 5-7.

15 Zie noot 14. Anoniem, twee zijpanelen met *De voetwassing* en *Het Laatste Avondmaal*, 1538. Paneel, 137 x 106 cm (elk). Amersfoort, Museum Flehite.

afb. 2
Anoniem Noord-Nederlands,
*Drieluik met het Laatste
Avondmaal*, ca. 1521.
Röntgenfoto en detail van
het rechter buitenluik

afb. 3
Anoniem Noord-Nederlands,
*Drieluik met het Laatste
Avondmaal*, ca. 1521.
Detail en röntgenfoto van
het rechter buitenluik

de rotsachtige formaties in het landschap het schilderij in de traditie van de Noord-Nederlandse schilderkunst plaatsen. De schilder zal zelf niet naar Italië zijn gereisd maar beïnvloed zijn geraakt door bijvoorbeeld het werk van Jan Gossart, die tussen 1517 en 1525 voor het hof van Philips van Bourgondië in Wijk bij Duurstede werkzaam was.

RESTAURATIES

1958 N. van Bohemen, Den Haag

De voor- en achterzijden van de twee zijluiken werden tussen 1939 en 1946 van elkaar gescheiden, waardoor de voorstellingen naast elkaar konden worden getoond.¹⁶ Ter ondersteuning van de door splitsing verzwakte panelen werden ze voorzien van een parket. De omlijsting van de luiken werd aangepast naar voorbeeld van de originele lijst van het middenpaneel. De binnenzijden van de zijluiken scharnieren aan het middenpaneel. De oorspronkelijke buitenzijden van de luiken werden apart ingelijst. Tijdens de restauratie van 1958 werd het parket door Van Bohemen verwijderd. De zijpanelen werden afgeschaafd tot een dikte van ca. 0,8 mm waarna ze op een 15 mm multiplex plaat werden aangebracht. De verfbladders werden vastgezet, de lacunes geretoucheerd waarna vernis werd aangebracht.¹⁷

TECHNISCH ONDERZOEK

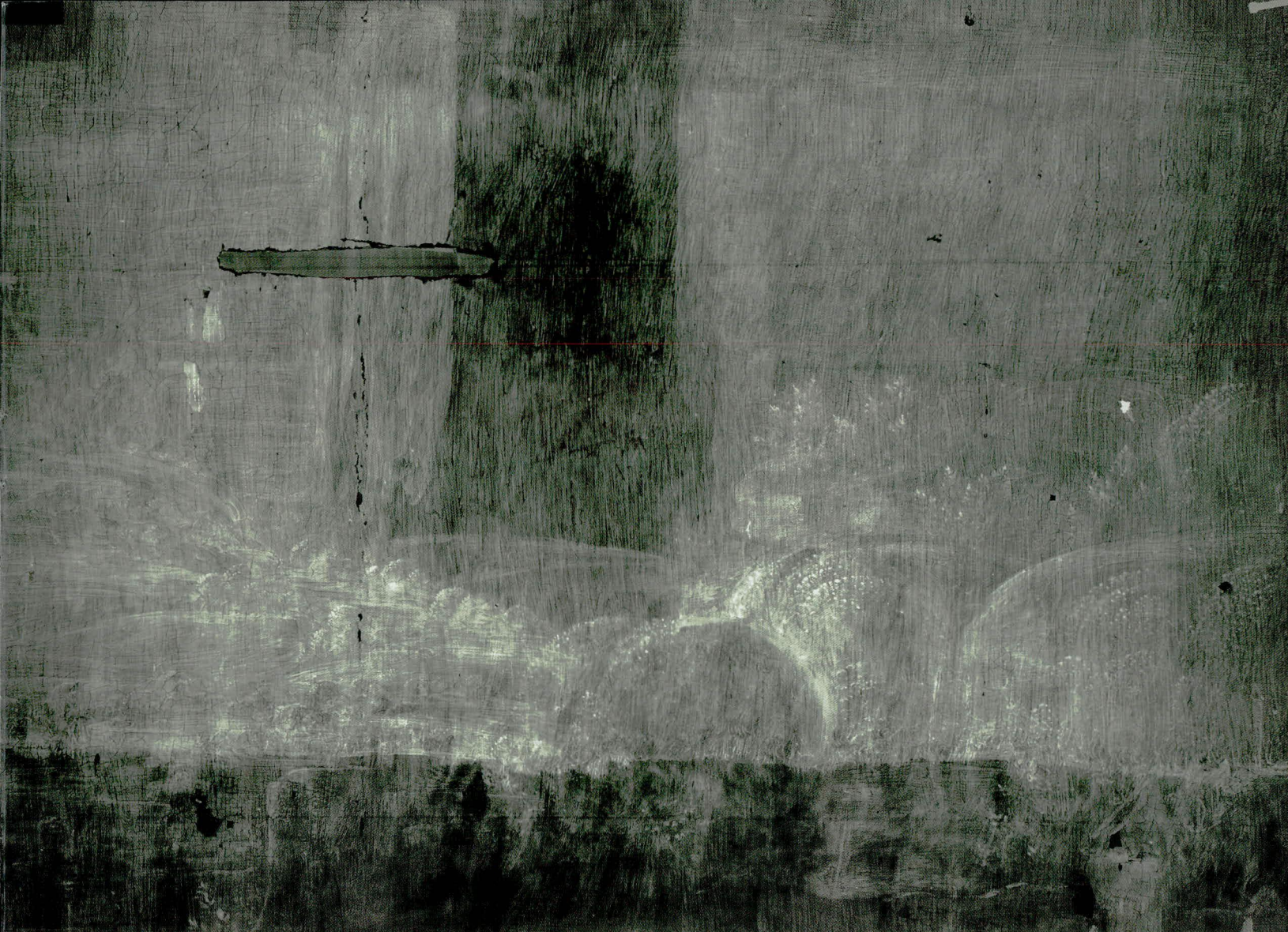
IRR 9-30 maart 1981: AB 361-364 (afb. 1)
30 september 1991: AB 1291-1296
17 februari 1992: AB 1375: 28-35
22-23 maart 2004: MF (geen opname)

Röntgenfoto 1967 (detail)
15 juli 1991: Röntgen Technische Dienst, Rotterdam (hele drieluik) (afb. 2-3)

Verfdwarsdoorsneden: A335/1-3
Macrofotografie: AB (neg. nrs. 3429-3431)

¹⁶ Zie Amsterdam 1939, *Tentoonstelling Bijbelsche kunst* (inleiding door F. Schmidt-Degener), tent. cat. Amsterdam (Rijksmuseum), cat. nr. 101-b, p. 83, en Utrecht 1946, *Herwonnen kunstbezit. Keuze-tentoonstelling van uit Duitsland teruggevoerde Nederlandsche kunstschaten*, tent. cat. Utrecht (Centraal Museum), cat. nr. 51, pp. 24-25.

¹⁷ Zie de *Verslagen der Rijksverzamelingen van geschiedenis en kunst* 80 (1958), p. 281 en het restauratierapport van N. van Bohemen in de documentatie van het Centraal Museum.

TECHNISCHE OPMERKINGEN

Het middenpaneel is samengesteld uit vier verticale planken: drie van gelijke breedte en een smaller deel. De voor- en achterzijden van de twee zijpanelen, elk samengesteld uit twee planken van verschillende breedte, zijn van elkaar gescheiden. De planken zijn met elkaar verbonden via een pen-en-gat verbinding (afb. 2) en deels afgeschaafd tot op de plamuur.¹⁸ Ze zijn, zoals blijkt uit de baard die zowel aan de voor- als aan de oorspronkelijke achterzijden zichtbaar is, in de lijst geschilderd.

De ondertekening is op alle panelen met het blote oog zichtbaar. Met infraroodreflectografie verdwijnt de tekening op het middenpaneel. Dit kan erop duiden dat hier bruine verf is gebruikt, terwijl de tekening op de zijpanelen is uitgevoerd in zwart krijt. Een belangrijke wijziging in de compositie is, zoals gezegd, te zien op het linker binnenluik. De man in het midden is twee keer getekend, terwijl de twee figuren die hem flankeren in de ondertekening ontbreken (afb. 1). Op het rechter binnenpaneel is Johannes de Evangelist, net als de heiligen op het linker binnenpaneel, gedetailleerd ondertekend. Zijn rechterhand bevond zich oorspronkelijk boven het hoofd van de vrouw. De vingers van zijn linkerhand die de kelk omklemmen, waren gestrekt. Ook in zijn kleding is een aantal wijzigingen aangebracht. De ondertekening van de vrouwelijke stichter lijkt identiek, maar dan spiegelbeeldig, aan die van de middelste mannelijke figuur links.

¹⁸ Zie het conditierapport en restauratievoorstel van M. Dooijes, Amsterdam, oktober 2001, in de documentatie van het Centraal Museum.

De schilder heeft wat de architecturale binnenruimte betreft gebruik gemaakt van perspectieflijnen. In de uiteindelijke uitvoering in verf zijn enkele wijzigingen aangebracht. Zo zijn het linker basement en kapiteel op het rechter binnenluik oorspronkelijk niet frontaal weergegeven, zoals nu het geval is, maar in perspectief ondertekend, zoals het basement en kapiteel van de rechter zuil.

De gehele achtergrond is in eerste instantie met vrij grove verfstreken opgezet, waarbij de stichters en de heiligen zijn uitgespaard (afb. 3).¹⁹ Hun kleding is geschilderd met fijne penseelstreken die de vormen en plooien volgen. De gezichten en andere inkarnaatpartijen zijn het fijnst wat de schildering betreft. Bij de brokaten kleden achter de heiligen op de twee binnenste zijpanelen is gebruik gemaakt van bladgoud.

Liesbeth M. Helmus

Conservator Oude Kunst, Centraal Museum, Utrecht

Tentoonstellingen

Utrecht 1925-1926, *Kersttentoonstelling van eenige oude schilderijen uit de collectie Goudstikker*, tent. cat. Utrecht (Centraal Museum), cat. nr. 13, z.p.; Den Haag 1926, *Catalogue Collection Goudstikker Amsterdam. 10e exposition dans les locaux de 'Pulchri Studio' La Haye*, tent. cat. Den Haag (Pulchri Studio), cat. nr. 104, z.p.; Rotterdam 1926, *Catalogue de la Collection Goudstikker d'Amsterdam*, tent. cat. Rotterdam (Rotterdamsche Kunstkring), cat. nr. 61, z.p.; Amsterdam 1927, *Catalogue des nouvelles acquisitions de la Collection Goudstikker*, tent. cat. Amsterdam (Kunsthandel J. Goudstikker), cat. nr. 82, z.p.; Amsterdam 1927, *Catalogus der schilderijen geëxposeerd in de nieuwe tentoonstellingszalen der firma J. Goudstikker*, tent. cat. Amsterdam (Kunsthandel J. Goudstikker), cat. nr. 109, z.p.; Amsterdam 1939, *Tentoonstelling Bijbelsche kunst* (inleiding door F. Schmidt-Degener), tent. cat. Amsterdam (Rijksmuseum), cat. nr. 101-b, p. 83; Utrecht 1946, *Herwonnen kunstbezit. Keuze-tentoonstelling van uit Duitschland teruggevoerde Nederlandsche kunstschaten*, tent. cat. Utrecht (Centraal Museum), cat. nr. 51, pp. 24-25; Utrecht 1948, *Utrecht's kunst in opkomst en bloei 650-1650* (C.H. de Jonge en D.P.R.A. Bouvy), tent. cat. Utrecht (Centraal Museum), cat. nr. 70, pp. 58-59 en p. 16; Utrecht 1974, *Het leven in de late Middeleeuwen* (J.A.L. de Meyere), tent. brochure Utrecht (Centraal Museum/Stichting Beeldende Vorming) (zie O.N. Keuzenkamp-Roovers, *Utrecht als middeleeuwse stad. Leven in de late middeleeuwen*, Utrecht [1974], cat. nr. 181, p. 19); Greenwich/New York/San Antonio/West Palm Beach/San Francisco 2008-2011, *Reclaimed. Paintings from the Collection of Jacques Goudstikker* (P. Sutton et al.), tent. cat. Greenwich (CO) (Bruce Museum)/New York (Jewish Museum)/San Antonio (TX) (McNay Art Museum)/West Palm Beach (Norton Museum of Art)/San Francisco (Contemporary Jewish Museum) (niet in de catalogus, alleen te zien in West Palm Beach en San Francisco)

Literatuur

[P.] K[oomen], 'Tentoonstellingen', *Maandblad voor Beeldende Kunsten* 2 (1925), p. 318, met afb. (eerste vermelding; als Jacob Cornelisz van Oostsanen); K.G. Boon 1946, 'Herwonnen kunstbezit' en de recuperatie', *Historia* 11 (1946), p. 158 (als Utrechts, ca. 1530); K.G. Boon, 'De erfenis van Aelbert van Ouwater', *Nederlandsch Kunsthistorisch Jaarboek* 1 (1947), pp. 39 en 41-42 (noot 20, 21 en 22), afb. 9 (stilistisch verwant aan Meester van het Amsterdamse Sterfbed van Maria, Duitse invloed en datering tegen 1515); R. van Luttervelt, 'Twee Utrechtsche primitieven (Johannes van Huemen?)', *Oud-Holland* 62 (1947), pp. 107-122 (identificatie familiewapens en stichters; als afkomstig uit het Kartuizerklooster Nieuwlicht, geschilderd door Johannes van Huemen?); C.H. de Jonge, *Verslag van de gemeente Utrecht over 1948. 17e bijlage. Centraal Museum* [Utrecht 1948], p. 12 (Utrechts meester, ca. 1525); H.J.J. Scholtens, 'Kunstwerken in het Utrechtse Kartuizerklooster. Nogmaals: De kloosterkerk van Nieuwlicht en het drieluik van de H.H. Martelaren (1521)', *Oud-Holland* 67 (1952), pp. 157-160, 163 en 165, afb. op pp. 158-159 (drieluik afkomstig van het altaar van de Heilige Martelaren; datering 1521); Utrecht 1952, *Catalogus der schilderijen* (C.H. de Jonge), coll. cat. Utrecht (Centraal Museum), cat. nr. 289, pp. 134-135 en pp. xviii-xix, afb. 9-10; H.J.J. Scholtens, 'Iets over de bouwgeschiedenis en het kunstbezit van de Chartreuse te Utrecht', *Jaarboekje van "Oud-Utrecht"* (1953), pp. 55-57, afb. 4 (relatie tot het altaar van de Heilige Martelaren, datering 1521); M.E. Houtzager e.a., *Röntgenonderzoek van de oude schilderijen in het Centraal Museum te Utrecht*, Utrecht 1967, pp. 278-279 en pp. 51, 76, 94, afb. 6, afb. op p. 94 (röntgenfoto); Utrecht 1999, *De verzamelingen van het Centraal Museum Utrecht. 5. Schilderkunst tot 1850* (L.M. Helmus), coll. cat. Utrecht (Centraal Museum), cat. nr. 755, pp. 1610-1612, met afb. (als Anoniem Noord-Nederlands, ca. 1525); L.M. Helmus in Utrecht 2011, *Catalogue of Paintings 1363-1600* (M. Faries en L.M. Helmus red.), coll. cat. Utrecht (Centraal Museum), cat. nr. 48, pp. 348-355, met afb.

¹⁹ Zie ook M.E. Houtzager e.a., *Röntgenonderzoek van de oude schilderijen in het Centraal Museum te Utrecht*, Utrecht 1967, pp. 74 en 94.

Colophon

Auteur

Liesbeth M. Helmus

Ontwerp

Van Rosmalen & Schenk, Amsterdam

Uitgave

Centraal Museum

Postbus 2106

3500 GC Utrecht

tel. + 31 (0)30-2362362

fax + 31 (0)30-2332006

www.centraalmuseum.nl

Deze brochure is verschenen bij de gelijknamige tentoonstelling *In stille harmonie. Het zestiende-eeuwse kartuizer drieluik terug in Utrecht* in het Centraal Museum te Utrecht (9 april - 9 oktober 2011). In deze expositie stond de verwerving van het *Drieluik met het Laatste Avondmaal* door een anonieme Noord-Nederlandse schilder uit ca. 1521 door de Stichting Van Baaren Museum centraal. De tekst is een bewerkte versie van cat. nr. 48 in: Molly Faries en Liesbeth M. Helmus (redactie), *Catalogue of Paintings 1363-1600. Centraal Museum Utrecht*, Utrecht 2011, pp. 348-355.

VANBAAREN
Stichting

© 2011 De auteur en het Centraal Museum, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm, of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

